

Pavlovits Tamás a gonoszról

Kritikus gondolatok egy előadást¹ hallgatva

„A világ érthetetlen és abszurd. Tele van bizonytalansággal és szorongással. E bizonytalanságérzet és szorongás csökkentésére szolgált mindenkor a gonosz megszemélyesítése. Az emberek azzal, hogy élőlényekbe, személyekbe, gonosz szellemekbe, démonokba, ördögökbe sűrítették be a gonosz kaotikus és ismeretlen erőit, lokalizálták, korlátok közé szorították ezeket az erőket.” (Hankiss Elemér)

Nehogy azt higgyük, hogy hallunk valami újat, eredetit a gonoszról a címben szereplő előadásban. Csak ismételni tudom most is, amit a filozófia bölcsészi megközelítéséről már többször megfogalmaztam, hogy általában nem a mai tudásunkra alapozott új, megtudni érdemes gondolatokat fogalmaznak meg valamely fogalomról – itt a gonoszról – hanem régi nagy filozófusokat és vallási tanításokat idéznek, értelmeznek. **Pavlovits** előadásában két fő gondolat kerül górcső alá:

- "Ez a világ minden lehetséges világok legjobbika" (**Leibniz**),
- „Ne álljatok ellene a gonosznak, hanem aki arcul üt téged jobb felől, fordítsd felé a másik orcádat is” (**Máté** evangéliuma 5:39).

Nemcsak nem felesleges, de egyenesen kívánatos, ha van egy kis történelmi áttekintés egy előadásban, az viszont mérhetetlen hiányérzetet kelt bennem, ha nem kerül szóba az, hogy mennyit változott a történelem során az adott fogalomról – itt a rosszról – való gondolkodásunk, mit adott hozzá a mai tudásunk a régi tudáshoz és vált ezáltal jobbá a megértésünk. Ami ennél is rosszabb, ha a szerző szól ugyan a mai hozzáállásról, de az nem több a réginél, csak ismétlése annak.

Kritikus gondolatokat ígértem a cikk alcímében, de nem vitatkozom **Pavlovits** mondataival, mert azok többsége közhelyesen igaz, bírálatom inkább az előadásból hiányzó fogalmakra vonatkozik. Azért annyit megjegyzek, hogy a vezető gondolatnak választott két idézet vitatott és sokak ellenérzését váltotta ki mind **Leibnizet**, mind a Bibliát tekintve. Így **Pavlovits** választása legalábbis furcsa, mert a szövegkörnyezetükből kiragadva az idézetek a gonosz kritikátlan elfogadását sugallják, holott például a bibliai idézet a szövegkörnyezetét tekintve éppen a „szemet szemért” gonoszsága ellen és a szeretet hatalma mellett szól, arról, hogy „jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék”. Így ez az idézet a bibliai előzményét és a folytatását tekintve azt javasolja, hogy a gonoszra ne gonosszal, hanem jósággal reagáljunk. Ezt természetesen az előadó is elmagyarázza, de változatlanul ott motoszkál bennem, hogy miért hangsúlyosak ezek az idézetek.

Nekem **Epiktétosz** egy tanítása jut ezekről eszembe:

[5] Hát nem kellene halálra ítélni ezt a tolvajt, vagy ezt a házasságtörőt? – [6] Tedd föl inkább így a kérdést: "Hát nem kellene halálra ítélni ezt az embert, akit félrevezettek, aki tévedésben van a legjelentősebb dolgok felől, és aki nem azért vak, mert a fehér és a fekete szín megkülönböztetésére szolgáló látását vesztette el, hanem a jó és a rossz megkülönböztetésére szolgáló ítélőképességét?" [7] Ha így kérdeznéd, meglátnád, milyen

¹ https://www.youtube.com/watch?v=nquX7Eo_piE

embertelen, amit mondasz, és hogy olyan, mintha azt kérdeznéd: "Hát nem kellene megölni ezt a vakot, vagy azt a fajankót?" [8] Hiszen, ha a legnagyobb kárt a legjelentősebbek elvesztése jelenti, és a legjelentősebb minden ember számára, hogy választása olyan legyen, amilyennek lennie kell, akkor miért haragszol még ráadásul arra, aki ettől meg van fosztva?"²

Hasonlóan tekintek én is a rosszra. Nem titok³, hogy én is a jó és a rossz megkülönböztetési képességének hiányából, azaz a tudatlanságból eredeztetem a gonosztságot, így megértése könnyebbé is válik, hiszen az információ – és annak egyik emberi formája – a tudás már matematikai eszközökkel is modellezhető. A tudatlanság hiányt jelöl, ezért az ellentétével tudom csak meghatározni, azaz a tudással. A filozófia, de a közmapi használat is a tudást és általában az információt kizárólag az emberhez és az ember alkotta nyelvi kijelentésekhez kapcsolja, de ezek a fogalmak általánosíthatóak.⁴ Most azonban csak az emberi vonatkozásukra van szükségem. Tudatos világnézetnek, *tudásnak* nevezem azt a világnézetet, amely az elraktározott – tehát *múltbeli* – közvetlen és közvetett információk feldolgozásának eredményeképpen a világnak egy *jövőképét* is tartalmazza, függetlenül e jövőkép hitelességének és téridőbeli kiterjedésének mértékétől. Ha egy ilyen világnézet hiányos vagy torz, az gonosztságot szülhet, szerencsére nem feltétlenül, és sokkal ritkábban, mint félelmünkben gondoljuk. A jóságot, illetve a gonosztságot az empátia oldaláról a legkönnyebb megközelíteni. Tulajdonképpen az empátia, mint beleérző képesség maga is az információszerzés egyik formája, amelynek eredménye egyfajta tudás egy másik érző lény állapotáról. A mások érzéseinek átélő-képességével rendelkező ember tudatosan soha nem fog másoknak ártani, mert közben ő maga is elszenvadná az ártalmakat, hacsak nem mazochista orvosi esetről van szó. Így eredeztetem én a tudásból – konkrétan az empátia eredményéből – a jóságot, és ennek hiányából a gonosztságot. Ne tévedjünk, rosszakarátú emberek között is van jó emberismerő, de ez nem azonos az empatikus-sággal. Az empátia az a képesség, amivel saját élményként éljük meg mások érzéseit, így, ha egy empatikus ember gonosz tettet venne véghez, akkor gonosztságának maga is elszenvadója lenne. Aki átélt már lelkiismeretfurdalást valamely helytelen tette után, az már rendelkezhet valamilyen fokú empátiával.

Az empátián túl másképp is a tudatlansághoz köthető a gonosztságot, ugyanis a környezet – a társadalom – bünteti az abszolút önzést, mert veszélyezteti a tagjait, és ezzel magát a társadalmat. Ez a megközelítés is egy hibás múlt- és jövőképhez köti a rosszat, hiszen a gonoszban nem tudatosodnak eléggé környezetének múltbeli reakciói és így nem számol megfelelően tettének jövőbeli következményeivel sem.

Érdekes a mottóbéli **Hankiss**-gondolatot is fölemlíteni. Kisebb-nagyobb gonosztságot az emberek többsége elkövet az élete során, és nagy részük küzd ez ellen azzal is, hogy a rosszakarót mintegy eltávolítva magától, megszemélyesíti ördöggé, démonná, bárki másként. Érdekes, hogy a gonosztságot mögött rejlő tudatlanságot még a gonosztságnál is kevésbé szereti bárki felvállalni.

Végszó

Ha már a gonosztságról volt szó, akkor gonosztságnak gondolhatja valaki a következő véleményemet, bár én nem ártó szándékkal fogalmazom meg, hanem figyelmeztetésként. Sokat beszélünk manapság a mesterséges intelligenciáról (MI), és arról, hogy mire képes. A ChatGPT-szerű MI ma még nem más, mint egy adatbányászó nyelvi robot, ami a rendelkezésére álló hatalmas emberi tudáshalmazból ki tud válogatni adott kulcsszavakhoz tartozó tartalmakat, és képes azokat összerendezve átadni. Nos, ez a képesség elegendő a címben említett előadás, és hasonló tartalmak előállításához. Elsőként ne a diákoktól követeljük meg, hogy ne az MI-vel készítsék a feladataikat, hanem előbb a tanároktól várjunk el többet, mint amit egy MI is nyújthat a neten.

² Epiktétosz összes művei, Gondolat Kiadó, 2016, 57. oldal, *Beszélgetések*, Első könyv, Tizenharmadik fejezet.

³ Lásd például: <https://www.infinitemath.hu/archivum/filozofia/35-a-jorol-es-a-rosszrol>

⁴ Lásd erről az „Információról, tudásról és hitről Csányi Vilmos egyik előadásának kapcsán” című cikket: <https://www.infinitemath.hu/egyeb/420-informaciorol-tudasrol-es-hitrol-csanyi-vilmos-egyik-eloadasanak-kapcsan>